

УДК 159.925;159.942.5
DOI: 10.32342/2522-4115-2023-1-25-17

А.В. ЮДИНА,
*кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри інноваційних технологій з педагогіки,
психології та соціальної роботи,
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

І.П. ОШЕРОВА,
*магістрантка,
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

СПЕЦИФІКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ ТРИВОЖНОСТІ ТА ПРОЯВУ АГРЕСИВНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті наведено результати теоретичного аналізу, узагальнення та нового наукового вирішення проблеми, що полягає у вивченні характеру взаємозв'язку тривожності та прояву агресивності в українських жінок в умовах війни.

Мета роботи полягала у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні специфіки взаємозв'язків тривожності та прояву агресивної поведінки в українських жінок в умовах війни. Об'єктом дослідження є тривожність у українських жінок в умовах війни, предметом дослідження є характер зв'язку тривожності з проявом агресивності в жінок в умовах війни. Концептуальна гіпотеза дослідження полягала у припущенні про наявність значимих зв'язків тривожності з проявом агресивності в українських жінок в умовах війни, що знайшла своє повне підтвердження

У роботі увага приділяється саме вивченню стану тривожності та прояву агресивності жінок, які перебувають в умовах війни. Розкрито, що стан тривожності може проявлятися в агресивній поведінці жінок в умовах війни. Зазначено, що стан тривожності і агресивності є найрозповсюдженішим явищем серед жінок в умовах війни. Подано результати аналізу та узагальнення наукових джерел. З'ясовано, що проблема тривожності та агресивності є однією з актуальних тем сучасної психології. Наголошено на необхідності вчасного виявлення та роботи зі станом тривожності, тривожної поведінки та агресивності в жінок в умовах війни та після військової агресії.

Здійснено аналіз проведеного анкетування серед українських жінок в умовах війни, визначено ступінь впливу на побут та життєдіяльність жінок в умовах війни. Здійснено емпіричне дослідження характеру взаємозв'язку тривожності та прояву агресивності у українських жінок в умовах війни. За результатами вивчення встановлено наявність значимих зв'язків між показниками прояву тривожності та певних форм агресивності в українських жінок в умовах війни. Обґрунтовано, що високий рівень прояву тривожності обумовлений певними психологічними особливостями. Встановлено, що підвищення рівня прояву тривожності, показників сімейної тривожності та тривожної поведінки пов'язаний із підвищенням рівня прояву агресивності в жінок в умовах війни.

Ключові слова: українські жінки, війна, агресивність, тривожність, вплив тривожності.

Постановка проблеми. Насильство і конфлікт належать до числа найбільш серйозних проблем, з якими сьогодні зіштовхується людство. Сьогодні неможливо уявити собі таку газету, журнал, радіо, телебачення, публічну групу в соцмережах або месенджерах, де не повідомлялося б про якийсь акт агресії або насильства. З початку війни в Україні подібні новини не сходять з перших шпальт усіх ЗМІ і публічних каналів месенджерів, що неминуче приводить до підвищення відчуття тривоги кожної конкретної

особистості, яка є споживачем подібного контенту. Водночас відчуття значно загострюється у разі, якщо негативні новини стосуються безпосередньо тих місць або людей, які сприймаються як добре знайомі кожною конкретною особистістю. Проблемі тривожності присвячено велику кількість досліджень у різних науках: психології, психіатрії, біохімії, фізіології, філософії, соціології тощо. Варто зазначити, що на даний час у психолого-соціальної літературі зростає кількість публікацій, які стосуються проблеми тривожності, при цьому це рівною мірою стосується як наукової, так і публіцистичної літератури, що вказує на зростання інтересу до вивчення зазначеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з заявленої проблематики. Проблемою тривожності у вітчизняній і зарубіжній психології займалися такі вчені, як Г. Айзенк, Б. Вяткін, Е.Г. Ейдемільер, К. Еріксон, Н. Махоні, Ю.В. Пахомов, Ч. Спілбергер, Ю. Ханін. Загальнотеоретичні проблеми тривоги та тривожності досліджували Ф. Березін, Г. Габдреева, Ю. Забродін, К. Ізард, Л. Костіна, Н. Левітов, Р. Мей, І. Рантбут, Ф. Ріман, Г. Салліван, Д. Тейлор та ін. Сучасні погляди науковців на проблему агресії можна поділити на кілька рівнів: філософський (Є. Гальона, Л. Котляров, Н. Чеботарьова), соціологічний (О. Волянська), психолого-педагогічний (О.В. Шарапова), правовий (Р. Благута, М. Тацій, Н. Тужеляк), психіатричний (А. Дячук, В. Задорожний), міжнародно-політичний. Окремо слід виділити значний внесок у дослідження феномена агресії у сфері загальної психології (С. Кравчук, В. Крайнюк, І. Мазоха, З. Спринська, С. Третяков), медичної психології (Р. Ісаков, В. Шебанова), соціальної психології (О. Дроздов, О. Ісаєнко, В. Шкрабюк), педагогічної та вікової психології (Л. Галушко, Н. Завацька, О. Запущляк, Е. Кіричевська, О. Ляш, В. Павелків, І. Павелко, І. Федух, О. Хархан, С. Шебанова), юридичної психології (Т. Ваврик, Т. Морозова, О. Ярош).

Тривожність є гнітючим, неприємним емоційним станом нервозності та занепокоєння, який слугує цілеспрямованому підготовчому підвищенню сенсорної уваги й моторної напруги в ситуації можливої небезпеки, що забезпечує відповідну реакцію на страх [І.Ю. Філіппова, О. Приймак, 2009]. Тривога належить до найважливіших сигнальних систем організму людини. Тривожність виникає при широкому спектрі фізичних і психічних розладів, але є переважаючим симптомом декількох із них. Тривожні розлади трапляються частіше, ніж будь-який інший клас психічних розладів. На думку Р. Хеллема, більшість форм активності людини розгорнуто між полюсами «безпека – небезпека». Людина прагне бути захищеною та відчувати себе в безпеці, уникаючи загроз, реальних чи уявних щодо хвороб, бідності, екологічних катастроф, старіння тощо. Термін «особистісна тривожність» використовується як стійка характеристика особистості. Тривожність як властивість особистості традиційно визначають у вигляді тенденції до переживання нейтральної ситуації як загрозової та відповідній поведінковій тенденції щодо уникання уявної загрози [Т.С. Кириленко, 2007].

С. Чорний, вивчаючи нейро-психофізіологічні стани тривожності в людини, довів, що риси особистості, які характеризують стан тривожності, пов'язані зі зниженням потужності частотних компонентів електроенцефалограми. Ці особливості зумовлені діяльністю лобних, скроневих, тім'яних і центральних зон кори головного мозку [І. Галецька, Т. Сосновський, 2006].

Особистості з високим рівнем тривожності схильні сприймати довкілля як таке, що містить у собі загрозу та небезпеку. Високий рівень тривожності загрожує психічному здоров'ю особистості та сприяє розвитку передневротичних станів, негативно впливає на результати діяльності, по-різному позначається на стійкості поведінки та прояві навичок її самоконтролю [О.В. Царькова, С.В. Радченко, 2015, с. 479-491].

За доповіддю дослідників Кембріджського університету, жінки схильні переживати тривожність майже вдвічі частіше, ніж чоловіки. Крім жінок, ця проблема особливо стосується також людей віком до 35 років та тих, хто має проблеми із здоров'ям. Дослідники вважають, що тривожні неврози характерні для 4% жінок. Серед можливих пояснень: гормональні перепади, вища схильність жінок до стресів загалом і традиційна роль жінки як піклувальниці дітей [В. Рибачук, 2017, с. 180–190]. Глобальний аналіз 48 наукових робіт на цю тему, опублікований в журналі «Brain and Behavior», засвідчив, що лише в Європі щороку від тривожних станів потерпають понад 60 мільйонів людей обох статей.

Водночас емпіричне дослідження щодо наявності зв'язку між гендерними особливостями жінок та їх тривожністю у стресових ситуаціях надало змогу констатувати від-

сутність зв'язку гендерних особливостей і проявів тривожності в стресових ситуаціях [І.Ю. Філіппова, О. Приймак, 2009, с. 136-144; А.В. Юдіна, 2022, с. 59-64].

Опиняючись у різноманітних життєвих ситуаціях через військові дії, які проходять на території нашої держави, жінки неминуче зіштовхуються з ситуаціями, що ускладнюють або й унеможливають задоволення їх базових психологічних потреб. Емоційна та поведінкова реакція жінки на фрустраційну ситуацію суттєво залежить від сформованих рис її особистості. У ряді випадків має місце вияв надмірної тривожності та агресивності. З'ясуємо зміст цих понять та їх потрактування в науковій літературі.

У даний час термін «агресія» вживається надзвичайно широко. У психології під агресією розуміють тенденцію (прагнення), яка виявляється в реальній поведінці або фантазуванні з метою підпорядкувати собі інших або домінувати над ними. У психологічному словнику дається поняття агресії (від латинського «aggredi» – «gradus» – крок, «ad» – на, тобто «нападати», «рухатися на») як індивідуальної або колективної дії, спрямованої на нанесення фізичної або психологічної шкоди, збитку або на знищення іншої людини або групи людей. У первинному сенсі бути агресивним означало «рухатися у напрямі мети без зволікання, без страху і сумніву» [О. Stupak, 2007, с. 97-104].

Найбільш вдалим, на думку О. Храмцова, є визначення агресії як цілеспрямованої, руйнівної поведінки, яка суперечить нормам та правилам співіснування людей у суспільстві, яка завдає шкоду об'єктам нападу (живим та неживим), спричиняє фізичну шкоду людям або викликає у них психічний дискомфорт (негативні переживання, напругу, страх, тривогу тощо).

Причини агресії у жінок можуть бути різними. Найчастіше виділяють такі: 1) *внутрішні проблеми*, пов'язані з незадоволеністю собою, життям взагалі; неможливість проявити свої справжні емоції, необхідність дотримуватися певних правил поведінки; 2) *надмірні навантаження*, занадто швидкий ритм життя, постійне перенапруження і неможливість відпочити призводить до включення програми «збереження» організму, яка включає в себе, в тому числі надмірну агресивність; 3) *неврологічні захворювання* – проблеми з поведінкою і емоціями можуть бути пов'язані із захворюваннями нервової системи.

Зрозуміло, що з початку війни, коли багато жінок були вимушені покинути з дітьми не тільки власну домівку, але й рідну державу та переїхати до місць перебування за кордон, в яких надзвичайно часто не задовольняють потреби сучасної української жінки, зазначена проблема набула загальної значущості.

Це повною мірою стосується майже кожної української жінки, власне сам переїзд, ситуація невизначеності та постійного стресу, що склалась навкруги через бойові дії держави-агресора, які станом на сьогодні торкнулись кожного куточка України, життя в розлуці із чоловіком, який пішов до лав ЗСУ боронити незалежність держави.

Супутньою до агресивності є категорія ворожості, яка має досить різноманітні тлумачення. А. Басс сформулював критерії диференціації на ворожість, агресивність і гнів. При цьому ворожість визначена ним як приховано-вербальна реакція ставлення, що супроводжується негативними почуттями і негативними оцінками людей та подій [І. Галецька, Т. Сосновський, 2006].

Сильний гнів призводить до втрати людиною здатності адекватно сприймати довкілля, передбачати наслідки власних дій і вчинків та контролювати їх [З. Карпенко, 2007, с. 124–132]. Прояви агресії різноманітні, її умовно можна поділити: на *фізичну і вербальну; пряму або непряму; зовнішню агресію і аутоагресію; захисну або провокуючу; здорову (обґрунтовану) та деструктивну (необґрунтовану)*.

Таким чином, можна дійти висновку, що підвищена тривожність жінок, яка часто є наслідком довготривалої фрустрації, призводить до невпевненості в своїх діях, комунікативних можливостях, формує конфліктні взаємостосунки, погіршує самопочуття, може стати причиною психічних розладів. Як наслідок надмірної тривожності настає агресія, яка інколи проявляється фізичним насильством, соціально небезпечними або злочинними діями.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження специфіки взаємозв'язків тривожності та прояву агресивної поведінки в українських жінок в умовах війни.

Для розв'язання поставлених завдань використовувались такі методи: *методи теоретичного аналізу; психодіагностичні методики*: 1) шкала прояву тривоги Тейлор (Taylor

Manifest Anxiety Scale); 2) аналіз сімейної тривоги (АТС); 3) інтегративний тест тривожності (ІТТ); 4) опитувальник схильності до агресії Басса-Перрі (ВРАQ-24); 5) опитувальник схильності до агресивної поведінки; *методи математичної обробки*: кореляційний аналіз з використанням коефіцієнта кореляції Пірсона для визначення сили та напрямку зв'язків між вимірюваними показниками.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні взяли участь 60 жінок віком від 18 до 54 років, які перебувають на території України з початку військової агресії 24.02.2022 року. Етична сторона дослідження була забезпечена за рахунок добровільної згоди респондентів на участь у дослідженні та конфіденційності й анонімності отриманих від респондентів даних – відсутність будь-якої «маркуючої» інформації. Середній вік жінок, які взяли участь у дослідженні, становить від 20 до 33 років. Це може бути пов'язано з тим, що жінки цього віку є достатньо відкритими та мають бажання до самопізнання. Даний фактор, безумовно, позитивно вплинув на хід дослідження.

Проаналізовано зв'язок між показником впливу початку війни на території України на побут (за суб'єктивним відчуттям жінки), наявністю дітей та сімейним станом. Цікавим виявився той факт, що найбільшого впливу на побут зазнали ті жінки, які є заміжніми і мають дітей, а найменше – жінки, які мають дітей і перебувають в офіційно незареєстрованих стосунках. Крім того, цікавим видається результат опитування, в ході якого жінки з різним сімейним станом висловили своє ставлення щодо задоволеності побутом, перебуваючи в умовах війни. Так, найбільш задоволеними є заміжні жінки, а найменш задоволеними – жінки, які перебувають у неофіційних стосунках. Такий результат опитування може пояснюватись стійким прагненням жінки, яка перебуває в офіційному шлюбі, до влаштування свого побуту та усвідомлення, що багато чого залежить саме від неї.

У ході проведення емпіричного дослідження було здійснено аналіз загальної тривоги (шкала прояву тривоги Тейлор), сімейної тривоги (АТС), ситуаційної та особистісної тривожності українських жінок, які перебувають в умовах війни. Результати дослідження за чотири рома показниками: провина, тривога, напруженість, загальна сімейна тривога наочно показано на рис. 1. Було визначено рівень двох основних типів тривожності: ситуативної і особистісної тривожності: особиста тривожність – особистісна риса, яка проявляється в постійній схильності до тривоги і переживань у різних життєвих обставинах; ситуативна тривожність проковується певною ситуацією, що викликає занепокоєння.

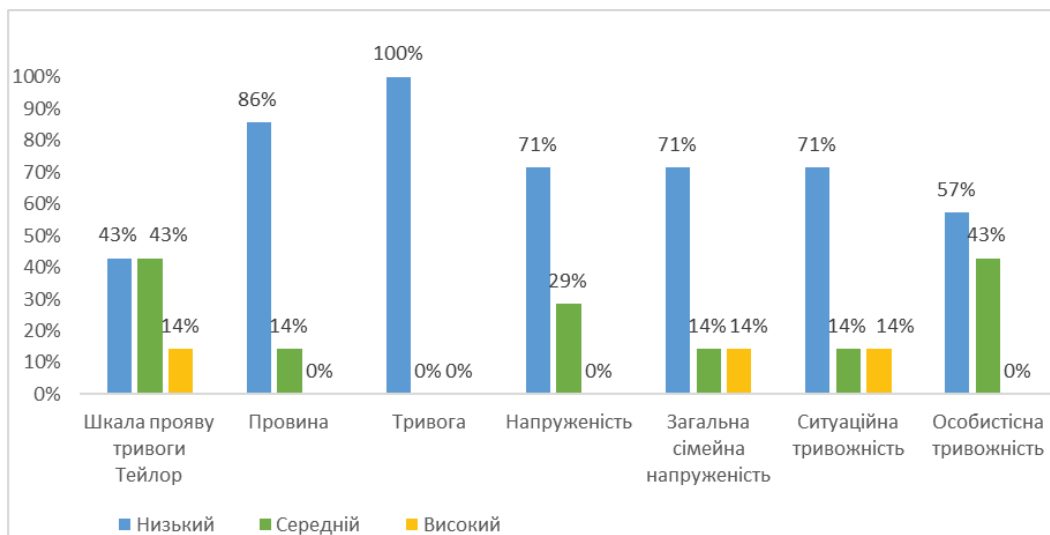

Рис. 1. Показники рівня загальної тривожності в українських жінок в умовах війни

Кожен з типів тривожності визначався за допомогою п'яти компонентів: *емоційний дискомфорт*, *астенічний компонент тривожності (АСТ)*, *фобічний компонент (ФОБ)*, *тривожна оцінка перспективи (ОП)*, *соціальні реакції захисту (ЗЗ)*.

Також в ході дослідження вимірювалася схильність до агресії та агресивної поведінки в українських жінок в умовах війни. За методикою діагностики агресії Басса-Перрі було встановлено загальний показник агресії в українських жінок, фізичної агресії, гніву, ворожості. Крім того, в ході дослідження було визначено агресивну поведінку українських жінок. Визначення здійснювалося за чотирма показниками: *пряма вербальна, непряма вербальна, непряма фізична, пряма фізична агресія*.

На рис. 2 наведено загальний середній рівень агресії та агресивної поведінки в українських жінок в умовах війни відповідно до його проявів. Так в ході дослідження встановлено, що більшість українських жінок в умовах війни демонструють середній і нижче середнього рівень агресії.

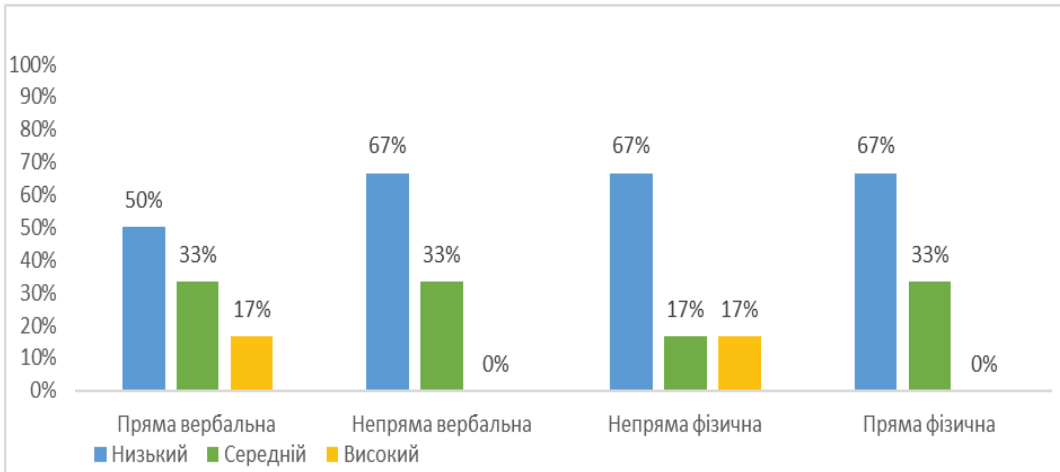

Рис. 2. Показники рівня загальної агресії та агресивної поведінки в українських жінок в умовах війни

Узагальнюючи отримані результати, можна дійти висновку щодо підтвердження концептуальної гіпотези стосовно прямого взаємозв'язку рівня тривожності з рівнем агресивної поведінки в українських жінок в разі підвищення рівня тривожності знайшло своє об'єктивне підтвердження.

Отримано такі результати дослідження характеру взаємозв'язку тривожності та прояву агресивності у українських жінок в умовах війни. У ході вивчення характеру взаємозв'язків тривожності і прояву агресивності було здійснено перевірку статистично значимих кореляційних зв'язків між показниками загальної сімейної тривожності та схильності до агресії Басса-Перрі (табл. 1).

Кореляційні оцінки зв'язку показали, що існує статистично значимий взаємозв'язок між показниками *сімейної тривоги та зальної агресії* ($r = 0,669$ при $p < 0,01$), *сімейної тривоги та фізичної агресії* ($r = 0,694$ при $p < 0,01$), *сімейної тривоги і ворожості* ($r = 0,577$ при $p < 0,01$). Ще більший зв'язок виявлено між показниками *провини та показником загальної агресії* ($r = 0,813$ при $p < 0,01$), *провиною та фізичною агресією* ($r = 0,703$ при $p < 0,01$), *провиною та ворожістю* ($r = 0,713$ при $p < 0,01$). Також виявлено кореляційний зв'язок між *тривогою та загальним показником агресії* ($r = 0,597$ при $p < 0,01$) *показником сімейної тривоги і показником фізичної агресії* ($r = 0,563$ при $p < 0,01$). Виявлено зв'язок між показниками *напруженості та показником загальної агресії* ($r = 0,771$ при $p < 0,01$), *показником напруженості і фізичної агресії* ($r = 0,666$ при $p < 0,01$), *показником напруженості і ворожістю* ($r = 0,694$ при $p < 0,01$). Крім того, *загальна сімейна тривога* також досить значно корелюється з показниками *загальної агресії* ($r = 0,777$ при $p < 0,01$), *фізичної агресії* ($r = 0,680$ при $p < 0,01$), *ворожості* ($r = 0,746$ при $p < 0,01$).

Таблиця 1

Результати дослідження кореляційних зв'язків між показниками сімейної тривоги та агресивної поведінки в українських жінок в умовах війни

Показник	Загальний показник агресії		Фізична агресія		Гнів		Ворожість	
	Показник кореляції Пірсона (r)	Рівень значимості (p)	Показник кореляції Пірсона (r)	Рівень значимості (p)	Показник кореляції Пірсона (r)	Рівень значимості (p)	Показник кореляції Пірсона (r)	Рівень значимості (p)
Сімейна тривога	0,669	p = 0,001	0,694	p = 0,000	-0,152	p = 0,499	0,577	p = 0,005
Провина	0,813	p = 0,000	0,703	p = 0,000	-0,131	p = 0,561	0,712	p = 0,000
Тривога	0,597	p = 0,003	0,563	p = 0,006	-0,151	p = 0,502	0,530	p = 0,11
Напруженість	0,771	p = 0,000	0,666	p = 0,001	-0,200	p = 0,372	0,694	p = 0,000
Загальна сімейна тривога	0,777	p = 0,000	0,680	p = 0,000	-0,239	p = 0,285	0,746	p = 0,000

Показовим є той факт, що, за даними дослідження, в українських жінок в умовах війни не виявлено зв'язку прояву тривоги з гнівом, про що говорить відсутність значимого взаємозв'язку між зазначеними показниками і, відповідно, про відсутність обумовленості прояву гніву переживанням тривожності.

Крім того, при роботі з українськими жінками в умовах війни варто приділити значну увагу фобічному компоненту, адже за його зростання збільшується прояв гніву, що неминуче відображається на близьких оточуючих, перешкоджаючи нормальному функціонуванню родини та особисто жінки в соціумі.

Висновки і перспективи подальших розвідок. За результатами емпіричного дослідження з'ясовано, що тривожність сповнена чинниками, що створюють ризик прояву агресивності жінок. Тривожність менш прив'язана до точного часу загрози, вона може виникати в очікуванні майбутньої загрози, зберігатися після того, як загроза мине, або може виникати без загрози, яку можна ідентифікувати. Встановлено, що агресивність характеризується поведінкою, спрямованою на завдання фізичної або психологічної шкоди іншій людині, також є властивістю особистості, яка має якісну й кількісну характеристики та різний ступінь виразності.

Здійснено аналіз проведеного анкетування серед українських жінок в умовах війни, відповідно до якого найбільшого впливу на побут зазнали ті жінки, які є заміжніми і мають дітей, а найменше – жінки які мають дітей і перебувають в офіційно незареєстрованих стосунках. Крім того опитування показало, що найбільш задоволеними є заміжні жінки, а найменш задоволеними – жінки, які перебувають у неофіційних стосунках.

Здійснено вивчення зв'язку рівня тривожності з проявом агресивності в українських жінок в умовах війни. Встановлено, що рівень тривожності перебуває у прямій залежності з проявом агресивності, а саме – чим вище тривожність, тим вище прояв агресивності, зокрема чим вище сімейна тривожність, тим вище загальний показник агресії. Загалом найбільший зв'язок агресії з провинною, про що свідчить тісний взаємозв'язок між даними показниками.

Перспективами подальших досліджень є побудова корекційних програм щодо зниження рівня агресивності й тривожності жінок в умовах війни.

Список використаних джерел

Ананова, І.В., Ващенко, І.В. (2016). Особистісні особливості, що визначають схильність до переживання почуття провини. *Проблеми сучасної психології*, 34, 31–45. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2016_34_5

Вишневецький, С.В. (2018). Механізми виникнення емоцій, їх види, прояви та стани. *Актуальні напрями психопрофілактичних заходів у закладах вищої освіти: матеріали I Всеукр. круглого столу* (м. Дніпро, 18 травня 2018 р.). Дніпро: ДДУВС. Відновлено з <https://er.dduvs.in.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2848/1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Галецька, І., Сосновський, Т. (2006). *Психологія здоров'я: теорія і практика*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.

Карпенко, З. (2001). Соціальні неврози особистості перехідного періоду суспільства. *Психологія і суспільство*, 1, 124–132.

Кириленко, Т.С. (2007). *Психологія: емоційна сфера особистості: навч. посібник*. Київ: Либідь.

Рибачук, В. (2017). Психологічні можливості корекції агресивної поведінки у підлітків. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*, 51, 180–190.

Філіппова, І.Ю., Приймак, О. (2009). *Емоційний інтелект особистості як фактор стримування агресивних проявів*. Відновлено з <https://www.inforum.in.ua/conferences/12/6/30>

Царькова, О.В., Радченко, С.В. (2015). Теоретичні аспекти прояву психологічного феномену тривожності. *Актуальні проблеми психології*, 7 (38), 479–491.

Чала, О.А. (2022). Агресивність і тривожність як фактори деструктивної конфліктності студентів. *Вісник Київського університету ім. Бориса Грінченка*. Відновлено з [https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1271/1/E_CHALA_PO_1\(15\)_IS_IPSP.pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1271/1/E_CHALA_PO_1(15)_IS_IPSP.pdf)

Юдіна А.В. (2022). Підвищення мотивації до успіху в працівників виробничих колективів в умовах психологічного тренінгу. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*, 1 (23), 59–64. DOI: 10.32342/2522-4115-2022-1-23-7

Stupak, O. (2020). Educational technologies in training future managers. *Новітня освіта*, 7(15), 97–104. DOI: 10.20535/2410-8286.200229

References

Ananova, I.V., Vashchenko, I.V. Personality characteristics that determine predisposition to experience the feeling of guilt. *Problems of Modern Psychology*, 2016, issue 34, pp. 31–45. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2016_34_5 (Accessed 10 March 2022). (In Ukrainian).

Chala, O.A. (2022). *Ahresyvnyist i tryvozhnist yak faktory destruktivnoi konfliktnosti studentiv* [Aggressiveness and anxiety as factors of students' destructive conflict]. Available at: [https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1271/1/E_CHALA_PO_1\(15\)_IS_IPSP.pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1271/1/E_CHALA_PO_1(15)_IS_IPSP.pdf) (Accessed 10 March 2022).

Filippova, I.Yu., Pryimak, O. (2009). *Emotsiynnyy intelekt osobystosti yak faktor strymuvannya ahresyvnykh proyaviv* [Emotional intelligence of the individual as a factor in restraining aggressive manifestations]. Available at: <https://www.inforum.in.ua/conferences/12/6/30> (Accessed 10 March 2022).

Haletska, I., Sosnovskiy, T. (2006). *Psykhologhiia zdorovia: teoriia i praktyka*. [Health Psychology: theory and practice]. Lviv, Ivan Franko LNU, 338 p.

Karpenko, Z. *Sotsialni неврозы osobystosti perekhidnoho periodu suspilstva* [Personal's social neuroses of the transitional period of society]. *Psykhologhiia i suspilstvo* [Psychology and Society], 2001, no.1, pp. 124–132.

Kyrylenko, T.S. (2007). *Psykhologhiia: emotsiina sfera osobystosti: navch.posibnyk* [Psychology: the emotional sphere of personality: study guide]. Kyiv, Lebid Publ., 256 p. (In Ukrainian).

Ribachuk, V.M. Psychological possibilities of aggressive behavior correction in adolescents. *Bulletin of H.S. Skovoroda KhnPU «Psychology»*, 2017, vol. 51, pp. 180–190. (In Ukrainian).

Stupak, O. (2020). Educational technologies in training future managers. *Advanced Education*, 2020, vol. 7, no. 15, pp. 97–104. doi: 10.20535/2410-8286.200229

Tsarkova, O.V. Radchenko, S.V. Theoretical aspects of manifestation of the psychological phenomenon of anxiety. *Actual Problems of Psychology*, 2015, vol. 7, no. 38, pp. 479–491. (In Ukrainian).

Vyshnevskiy, S. V. (2018). *Mekhanizmy vynyknennia emotsii, yikh vydy, proiavy ta stany* [Mechanisms of the emergence of emotions, types, manifestations and states] *Materialy I Vseukrainskoho kruhloho stolu: Aktual'ni napryamy psykhoprofilaktychnykh zakhodiv u zakladakh vyshchoyi osvity* [Proc. 1st Ukrainian round table: Topical directions of psychoprophylactic measures in higher education institutions]. Available at: <https://er.dduvs.in.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2848/1.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Accessed 10 March 2022).

Yudina, A.V. The increase of motivation to success of employees from production collectives in psychological training. *Bulletin of Alfred Nobel University. Series "Pedagogy and Psychology"*, 2022, vol. 21 (23), pp. 59–64. DOI: 10.32342/2522-4115-2022-1-23-7 (In Ukrainian).

THE SPECIFIC OF THE RELATIONSHIPS BETWEEN ANXIETY AND AGGRESSIVENESS AMONG UKRAINIAN WOMEN IN WAR CONDITIONS

Yudina Alina, PhD in Psychology, Senior Lecturer of the Department of Innovative Technologies in Pedagogy, Psychology and Social Work, Alfred Nobel University, Dnipro

E-mail: judina.a@duan.edu.ua

ORCID ID: 0000-0003-4697-919X

Osherova I.P., Master's degree student of Psychology, Alfred Nobel University, Dnipro

E-mail: 3971047@gmail.com

ORCID ID: 0009-0005-4245-1285

DOI: 10.32342/2522-4115-2023-1-25-17

Keywords: Ukrainian women, war conditions, aggressiveness, anxiety, influence of anxiety.

The issue of the relationships between anxiety and aggressiveness among Ukrainian women in war conditions has been dealt with in this article.

The relevance of the chosen topic is beyond doubt, since social problems based on psychological factors are especially relevant during the war. It is substantiated that a change in the usual living conditions leads to a significant increase in anxiety and aggressiveness among women.

In this paper, the attention is paid specifically to the study of anxiety and manifestation of aggressiveness by women who are in war conditions. It is worth noting that currently in the psychological and social literature, the number of publications about the problem of anxiety is increasing, since anxiety occupies a special place, as it often leads to a decrease in work capacity, productivity, difficulties in communication, etc.

It has been found out that the level of anxiety can be manifested in the aggressive women's behaviour in the war conditions. It is noted that the state of anxiety and aggressiveness is the most common phenomenon among women in war conditions. The results of the analysis and generalization of scientific sources are presented in this paper.

It has been identified that the problem of anxiety and aggressiveness is one of the topical issues of modern psychology. The need for timely identification and work with the anxiety, anxious behaviour and aggressiveness of women in war conditions and after military aggression has been emphasized. The analysis of the questionnaire conducted among Ukrainian women in war conditions has been carried out, and the degree of their influence on women's daily lives and life activities in war time has been determined.

The purpose of this work is theoretical substantiation and empirical study of the specific of the relationships between anxiety and the manifestation of aggressive behaviour of Ukrainian women in war conditions. The object of this study is the anxiety of Ukrainian women in war conditions, whereas the subject of this study is the character of the relationship between anxiety and the manifestation of aggressiveness of Ukrainian women in war conditions. The conceptual hypothesis of this research lies in the assumption of the presence of significant relationship between anxiety and the manifestation of aggressiveness of Ukrainian women in war conditions, and it has been fully confirmed.

Considering the influence of war conditions on the anxiety and aggressiveness of Ukrainian women, the relationship between the mentioned psychological categories has been claimed. It has been revealed that the state of anxiety can be manifested in the aggressive behaviour of women in war conditions. It is noted that the state of anxiety and aggressiveness is the most common phenomenon among women in war conditions.

According to the results of this study, there have been identified those significant relationships between indicators of anxiety and certain forms of aggressiveness among Ukrainian women in war conditions. It is substantiated that the high level of manifestation of anxiety is caused by certain psychological features. It has been found out that the increase in the level of anxiety, indicators of family anxiety and anxious behaviour is associated with an increase in the level of aggressiveness of Ukrainian women. The practical significance lies in the fact that the obtained results can be used by employees of psychological services, practical psychologists during counselling at various stages of psychotherapeutic work with women in war conditions.

Одержано 17.01.2023.